

ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΕΙΣ

Σ 11

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΑΝΔΡΕΑ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ
ΖΩΗ ΠΑΠΑΙΑΝΝΟΥ

ΔΟΥΖΕΝΗ ΓΕΩΡΓΙΑ, Α.Μ. 1340200300107
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Σημασία	1
II. Η Ελληνική Ρύθμιση	1
α. Προηγούμενα Συντάγματα	1
β. Ισχύον Ελληνικό Σύνταγμα	2
γ. Κοινό Δίκαιο	2
III. Διεθνείς Κατοχύρωση	2
α. Διεθνείς Συμβάσεις	2
β. Ξένα Συντάγματα	3

A. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

I. Διφυής Συνταγματική κατοχύρωση	5
α. Αντικειμενική αρχή και συνταγματικά δικαιώματα	5
β. Ισχύς	5
γ. Σχέσεις με άλλες διατάξεις	6
II. Συνταγματικό Δικαίωμα	6
α. Φορείς	6
1. Φυσικά, νομικά πρόσωπα	6
2. Έλληνες, αλλοδαποί	7
3. ΝΠΔΔ, ΝΠΙΔ	7
β. Παραίτηση	7

B. ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

I. Προστατευόμενο αγαθό	9
α. Ορισμός, έννοια	9
β. Corpus, animus	9
γ. Είδη. Διακρίσεις. Συναφείς έννοιες	10
1. Ιδιωτικές και δημόσιες	10
2. Ανοιχτές και κλειστές	11
3. Διάκριση με βάση το σκοπό	12
4. Σχέση με άλλες και συναφείς έννοιες	12
II. Εξουσία	12
α. Μορφές	12
β. Διάσταση. Αποδέκτες	13
1. Αμυντικό περιεχόμενο	13
2. Προστατευτικό περιεχόμενο	14
3. Διασφαλιστικό περιεχόμενο	15
III. Άσκηση	15
α. Η ρήτρα της συνταγματικής Νομιμότητας	15
β. Η ρήτρα της κοινωνικότητας	16
γ. Η ρήτρα της χρηστότητας	16
Γ. ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ	
I. Ειδικές σχέσεις	17
II. Εφαρμογές	17
III. Νομολογία	20
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	25

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Σημασία

Η ελευθερία της συναθροίσεως είναι ένα συνταγματικό δικαίωμα που ανέκαθεν αποτελούσε το μήλον της έριδος μεταξύ του λαού και των εκάστοτε κατεχόντων την εξουσία. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι από τις πρώτες κινήσεις κάθε δικτατορικού καθεστώτος ήταν η απαγόρευση των συναθροίσεων. Ο λόγος της επιφυλακτικής αντιμετώπισης αυτού του δικαιώματος από το κράτος είναι η δυνατότητα που έχει μια συνάθροιση και ειδικά μια διαδήλωση να μετατραπεί σε εξέγερση όταν υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες¹.

Η από κοινού δραστηριότητα πολλών ανθρώπων ευνοεί τη διάδοση γνώσεων και την ανταλλαγή ιδεών. Ωστόσο η σημασία που είχε κάποτε μια συνάθροιση όσον αφορά τα πολιτικά δρώμενα μιας χώρας έχει πλέον περιοριστεί λόγω της ύπαρξης του ραδιοφώνου και της τηλεοράσεως που απευθύνονται οπωσδήποτε σε μεγαλύτερο κοινό και έτσι προτιμώνται από όποιον θέλει να υποστηρίξει μια ιδέα ή μια θέση δημόσια ώστε να έχει όσον το δυνατόν μεγαλύτερη απήχηση².

II. Η ελληνική ρύθμιση

α. Προηγούμενα Συντάγματα

Η κατοχύρωση της ελευθερίας συναθροίσεως εισήχθει για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1864. Η ρύθμιση που είχε γίνει τότε παρέμεινε αυτούσια ως το Σύνταγμα του 1952. Ειδικό περί συναθροίσεων νόμο εξέδωσε η δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου 1967³,

---

¹ Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β', 2005/σελ. 823

² Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β', 2005/σελ. 823 - 824

³ Β.Δ. 22.3.1958 (Κανονισμός Υπηρεσίας Χωροφυλακής)

ο οποίος αν και περιέχει πολλές αντισυνταγματικές διατάξεις εξακολουθεί να ισχύει.

β. Ισχύον Σύνταγμα

Στο ισχύον Σύνταγμα το δικαίωμα της συναθροίσεως κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 σύμφωνα με το οποίο οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα. Στο περιεχόμενο του δικαιώματος ανήκουν τόσο οι δημόσιες όσο και οι ιδιωτικές συναθροίσεις καθώς και οι πορείες. Η πρώτη παράγραφος του άρθρου 11 κατοχυρώνει το συνταγματικό δικαίωμα ενώ η δεύτερη εισάγει περιορισμούς. Σύμφωνα με τον Δαγτόγλου οι ρυθμίσεις του άρθρου 11 είναι λιγότερο φιλελεύθερες από αυτές των προηγούμενων Συνταγμάτων⁴.

γ. Κοινό δίκαιο

Οι διατάξεις του άρθρου 11 του Συντάγματος εξειδικεύονται με πολλές διατάξεις του κοινού δικαίου, εκ των οποίων ιδιαίτερη σημασία έχει ο νόμος 794/1971 «περί δημοσίων συναθροίσεων».

III. Διεθνής κατοχύρωση. Ξένα Συντάγματα

α. Διεθνείς συμβάσεις

Το άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου κατοχυρώνει το δικαίωμα της συνάθροισης στους πάντες⁵. Την σύμβαση αυτή κύρωσε και ο Έλληνας νομοθέτης.

---

⁴ Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β', 2005/σελ. 825

⁵ Άρθρο 11&1 ΕΣΔΑ

β. Ξένα Συντάγματα

Η ελευθερία του συνέρχεσθαι διακηρύχθηκε για πρώτη φορά από την γαλλική και την αμερικάνικη επανάσταση, αν και σαν ιδέα αναπτύχθηκε πρώτα στην Αγγλία μαζί με την ελευθερία του λόγου. Παρά τις διακηρήξεις βέβαια το συνταγματικό αυτό δικαίωμα υπέστη συχνούς περιορισμούς. Τη μεγαλύτερη απήχηση όμως εκτός συνόρων είχε η διάταξη του βελγικού συντάγματος περί συναθροίσεων που υιοθετήθηκε από πολλές χώρες.

A. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

I. Διφυής συνταγματική κατοχύρωση

α. Αντικειμενική αρχή και συνταγματικά δικαιώματα

Στη σύγχρονη έννομη τάξη τα συνταγματικά δικαιώματα έχουν διπλή φύση, αντικειμενική και υποκειμενική. Στο Σύνταγμα κατοχυρώνεται η γενικότερη ελευθερία του ανθρώπου με την αντικειμενική και την υποκειμενική της διάσταση, ως αντικειμενική αρχή και ως συνταγματικό δικαίωμα⁶. Το Σύνταγμα στο άρθρο 11 καθιερώνει αντικειμενική αρχή, σύμφωνα με την οποία είναι ελεύθερη η διοργάνωση και πραγματοποίηση συναθροίσεων. Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει αντικειμενικά ως συνταγματικό αγαθό την ελευθερία των συναθροίσεων και παράλληλα κατοχυρώνει υπέρ κάθε φορέα αντίστοιχη ατομική ελευθερία. Από τις αντικειμενικές αρχές απορρέουν υποκειμενικά δικαιώματα του κάθε φορέα. Από το άρθρο 11 απορρέει το ατομικό δικαίωμα της διοράνωσης και συμμετοχής σε συναθροίσεις. Αυτές είναι μορφές ανθρώπινης συμπεριφοράς και συνιστούν άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων που απορρέουν από την προστασία της συνάθροισης.

β. Ισχύς

Ισχύον δίκαιο: Η διάταξη του άρθρου 11 παρ.1 δεν περιέχει προγραμματική πρόταση αλλά ισχύον δίκαιο, κατοχυρώνει συνταγματικό δικαίωμα που αναπτύσσει πλήρη νομική δύναμη.

---

⁶ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα (Ειδικό Μέρος : Μητρικά Δικαιώματα –Φυσική Υπόσταση), Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, τόμος Γ', τεύχος II σελ. 312

γ. Σχέση με άλλες διατάξεις

Όσες συγκεντρώσεις δεν χαρακτηρίζονται ως συναθροίσεις δεν είναι συνταγματικά αδιάφορες αλλά υπάγονται στο ευρύτερο πεδίο προστασίας του άρθρου 5 άρα η ελευθερία διεξαγωγής συγκεντρώσεων προστατεύεται σε κάθε περίπτωση με μια από τις δύο διατάξεις⁷. Ωστόσο για την ενότητα του δικαίου ορθότερο φαίνεται να υπαχθούν όλες οι συγκεντρώσεις στο άρθρο 11.

II. Συνταγματικό δικαίωμα

α. Φορείς

1. Φυσικά, νομικά πρόσωπα

Το δικαίωμα της συνάθροισης ως δικαίωμα διοργάνωσης, δηλαδή ως δικαίωμα προετοιμασίας και συντονισμού κατά την διεξαγωγή είναι δυνατόν να ασκηθεί τόσο από φυσικά όσο και από νομικά πρόσωπα. Το δικαίωμα της συνάθροισης ως δικαίωμα φυσικής συμμετοχής αναφέρεται μόνο σε φυσικά πρόσωπα αλλά είναι δυνατή η συμμετοχή ενώσεων προσώπων και νομικών προσώπων υπό τη μορφή μηνύματος συμπαράστασης στην συνάθροιση⁸. Ενωμη προστασία επομένως κατά της απαγόρευσης μιας συναθροίσεως μπορεί να ζητήσει παραδεκτώς και ένα φυσικό πρόσωπο αλλά και μια ένωση προσώπων με ή χωρίς νομική προσωπικότητα.

---

⁷ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 204 σελ. 248, & 93.

⁸ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 204 σελ. 249, & 495.

2. Έλληνες, αλλοδαποί

Το Σύνταγμα εγγυάται την ελευθερία του συνέρχεσθαι μόνο στους Έλληνες αφήνοντας τον κοινό νομοθέτη ελεύθερο να ρυθμίσει τους όρους και τους περιορισμούς αυτού του δικαιώματος για τους αλλοδαπούς. Ωστόσο, σύμφωνα με την ΕΣΔΑ που έχει κυρωθεί και από την Ελλάδα φορείς του δικαιώματος αυτού είναι οι πάντες. Στους αλλοδαπούς όμως το δικαίωμα περιορίζεται ως προς την πολιτική δραστηριότητά τους⁹, όχι γενικά και εκ των προτέρων αλλά in concreto.

3. Νπιδ, νπδδ

Φορείς του δικαιώματος συνάθροισης είναι τα νομικά πρόσωπα ανεξάρτητα από το καθεστώς ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου. Βέβαια τα νπδδ είναι κυρίως εκείνα έναντι των οποίων παρέχεται η προστασία της ελευθερίας συναθροίσεως, μπορούν όμως να γίνουν και φορείς του δικαιώματος στην περίπτωση των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης που οργανώνουν συναθροίσεις για την προάσπιση της αυτοδιοίκησης έναντι κρατικών παρεμβάσεων¹⁰.

β. Παραίτηση

Η παραίτηση εκ των προτέρων από τα συνταγματικά δικαιώματα δικαιώματα είναι απαράδεκτη¹¹. Παρόλαυτα η ελευθερία συναθροίσεως έχει και αρνητικό περιεχόμενο υπό την έννοια του δικαιώματος μη συμμετοχής ή μη οργάνωσης ή αποχώρησης από τη

---

⁹ Άρθρο 9 ΕΣΔΑ

¹⁰ Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β', 2005/σελ. 838.

¹¹ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου τόμος Γ', τεύχος II, σελ. 316, & 20.

συνάθροιση. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι επιτρέπεται η γενική παραίτηση από το συνταγματικό αυτό δικαίωμα.

B. ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

I. Προστατευόμενο αγαθό

α. Ορισμός. Έννοια

Συνάθροιση κατά τη έννοια του Συντάγματος είναι « η σκόπιμος καταρχήν και όχι τυχαία, προσωρινή επί το αυτό συνάντησις αξιόλογου αριθμού προσώπων, προς έκφραση ή ακρόαση ανακοινώσεως ή γνώμης επί ορισμένου θέματος , ή προς διαδήλωσιν φρονημάτων ή αιτημάτων οιοδήποτε χαρακτήρα, ή προς λήψιν από κοινού αποφάσεων, ή προς από κοινού άσκησιν του δικαιώματος του αναφέρεσθαι»¹².

Οι συμμετέχοντες σε μια συνάθροιση συµμερίζονται ένα κοινό σκοπό που τους χωρίζει από τους υπολοίπους. Η απλή συρροή κόσμου, ο απλός συνωστισµός ανθρώπων δεν είναι συνάθροιση.

β. Corpus, animus

Το οντολογικό στοιχείο της συνάθροισης είναι η συνάντηση περισσότερων ατόμων. Η συνάντηση αυτή έχει αναγκαία χρονική και τοπική διάσταση. Η συνάθροιση πρέπει να αναφέρεται σε συγκεκριμένο χρόνο και συγκεκριμένο τόπο¹³. Η ιδιότητα του τόπου ως ιδιώτικου ή δημοσίου δεν επηρεάζει την προστασία που απολαμβάνει η συνάθροιση, όπως δεν επηρεάζει ούτε το αν αυτή είναι κινητή (πορεία) ή όχι. Όσον αφορά το ατομικό δικαίωμα του συνέρχεσθαι αυτό εκφράζεται οντολογικά με την φυσική συμμετοχή του ατόμου σε μια συνάθροιση.

---

¹² Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου ΙΙΙ, «Συνταγματικά Δικαιώματα», 2004, σελ. 246, & 486.

¹³ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου ΙΙΙ, «Συνταγματικά Δικαιώματα», 2004, σελ. 247, & 487.

Από την άλλη πλευρά, το πνευματικό στοιχείο παρουσιάζει περισσότερες δυσκολίες προσέγγισης. Για συνάθροιση γίνεται λόγος όταν υπάρχει επιδιωκόμενος κοινός σκοπός. Η συνάθροιση διαφέρει από την απλή συνάντηση ή απλή συρροή ατόμων κατά το ότι στην πρώτη υπάρχει ενότητα σκοπού των συμμετεχόντων ενώ κάτι τέτοιο λείπει στη δεύτερη¹⁴.

γ. Είδη. Διακρίσεις. Συναφείς έννοιες

1. Ιδιωτικές και δημόσιες

Ιδιωτική είναι η συνάθροιση που γίνεται σε ιδιωτικό χώρο, μη προσιτό δηλαδή στο κοινό όπου απαιτείται πρόσκληση για την είσοδο. Αυτό σημαίνει ότι η συνάθροιση αυτή απευθύνεται σε συγκεκριμένα άτομα. Ο χώρος στον οποίο πραγματοποιείται μια ιδιωτική συνάθροιση μπορεί να είναι και δημόσιος όταν είναι κλειστός προς το κοινό για τις ανάγκες της συγκέντρωσης¹⁵. Οι ιδιωτικές συναθροίσεις προστατεύονται τόσο από το άρθρο 11 όσο και από το άρθρο 9 που καθιερώνει το άσυλο της κατοικίας και το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής.

Δημόσιες είναι οι συνάθροισεις που λαμβάνουν χώρα σε δημόσιο χώρο, προσιτό στο κοινό. Σε αυτές μπορεί να συμμετέχει οποιοσδήποτε γιατί απευθύνονται σε όλους. Αντίστοιχα και έδω μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένας ιδιωτικός χώρος ο οποίος όμως είναι ελεύθερα προσιτός και μπορεί να εισέλθει σε αυτόν οποιοσδήποτε κατά την ώρα της συνάθροισης.

---

¹⁴ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, «Συνταγματικά Δικαιώματα», 2004, σελ. 247, & 491.

¹⁵ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, «Συνταγματικά Δικαιώματα», 2004, σελ. 252, & 500.

2.Ανοικτές (υπαίθριες) και κλειστές

Ανοικτές ή υπαίθριες είναι οι συναθροίσεις που διεξάγονται σε ελεύθερο ανοικτό χώρο προσιτό στο κοινό. Ο χώρος αυτός είναι υπαίθρο, δηλαδή μη περιτειχισμένος και η συμμετοχή σε αυτές τις συναθροίσεις είναι ελεύθερη και δυνατή για όλους και μάλιστα απο διάφορες κατευθύνσεις¹⁶. Συνήθως γίνονται σε πλατείες ή δρόμους και διακρίνονται σε κινητές(πορείες,διαδηλώσεις κλπ) και ακίνητες.

Κλειστές είναι εκείνες που πραγματοποιούνται σε δημόσιο αλλά κλειστό χώρο, με την έννοια ότι η είσοδος των ατομών σε αυτές γίνεται από συγκεκριμένες εισόδους και όχι από λάθε κατεύθυνση. Οι χώροι αυτοί είναι περικλειστοί είτε με τοίχο είτε με διαζώματα και διαχωριστικά. Η ύπαρξη εισητηρίου δεν μεταβάλλει το δημόσιο χαρακτήρα του χώρου.

Η διάκριση αυτή έχει πολύ μεγάλη πρακτική σημασία λόγω της σημαντικής διαφοροποίησης που παρουσιάζει η νομική ρύθμιση για την παρουσία της αστυνομίας και την δυνατότητα απαγόρευσης διεξαγωγής τους.

Οι ανοικτές δημόσιες συναθροίσεις είναι οι μόνες στις οποίες επιτρέπεται η παρουσία της αστυνομίας εφόσον δεν παρεμποδίζει την ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος και είναι φανερή, γνωστή στους διαδηλωτές¹⁷. Σε καμία όμως περίπτωση δεν επιτρέπεται η παρακολούθηση των συναθροίσεων με βιντεοσκοπήσεις και μαγνητφωνήσεις, ούτε βεβαίως οποιοδήποτε μέτρο με σκοπό των εκφοβισμό των συμμετεχόντων. Με λίγα λόγια η αστυνομική παρουσία πρέπει να είναι διακριτική και με στόχο την προστασία του δικαιώματος τους συνέρχεσθαι κι όχι την καταστρατήγησή του. Επίσης οι δημόσιες ανοικτές συναθροίσεις είναι δυνατόν υπό ορισμένες συνθήκες να απαγορευθούν.

---

¹⁶ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, «Συνταγματικά Δικαιώματα», 2004, σελ. 253, & 503.

¹⁷ Κατά το Σύνταγμα 1952 α.10, η αστυνομία μπορούσε να παρίσταται στις δημόσιες συναθροίσεις γενικά, όχι μόνο στις υπαίθριες.

Αντίθετα οι δημόσιες κλειστές συναθροίσεις δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να απαγορευθούν και καταρχήν να γίνουν με αστυνομική παρουσία. Αυτή η τελευταία όμως μπορεί να επιτραπεί αν ζητήθηκε κάτι τέτοιο από τους διοργανωτές της συνάθροισης ή αν αυτοί συναίνεσαν για την αποτροπή κινδύνου.

3. Διάκριση με βάση το σκοπό

Οι συναθροίσεις διακρίνονται ανάλογα με τη φύση του κοινού σκοπού σε αθλητικές, πολιτικές, συνευλίες, θρησκευτικές κ.α.

4. Σχέση με άλλες και συναφείς έννοιες

Η τυχαία συκέντρωση δεν είναι καταρχήν συνάθροιση, μπορεί όμως να εξελιχθεί σε τέτοια αν προκύψει η θέληση των προσώπων¹⁸ να εκδηλώσουν ή να προβάλλουν γνώμες (αυθόρμητες συναθροίσεις), η οποία φυσικά και θα προστατεύεται από το άρθρο 11.

Συνάθροιση δεν είναι ούτε η συνεδρίαση της Βουλής, ενός δημοτικού συμβουλίου, ενός δικαστηρίου ή ενός συλλογικού οργάνου της διοίκησης, γιατί δεν νοείται προστασία αυτών από το κράτος.

II. Εξουσία

α. Μορφές

Θετική - αρνητική ελευθερία συνέρχεσθαι: η ελευθερία συναθροίσεως έχει τόσο θετική όσο και αρνητική εκδήλωση. Όσο το

---

¹⁸ Π.Δ. Δαλιτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β', 2005/σελ. 827.

άτομο έχει την ελευθερία να συμμετέχει και να οργανώνει συναθροίσεις τόσο έχει και την ελεύθερα να απέχει από αυτές και να μην υποχρεώνεται σε κάποια περίπτωση να παρεβρίσκειται.

β. Διαστάσεις. Αποδέκτες

1. Αμυντικό περιεχόμενο

Αμυντικό erga omnes δικαίωμα

Η ελεύθερη συνάθροιση κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα ως μια αρχή άμεσα συνδεδεμένη με το δημοκρατικό πολίτευμα και για αυτό το λόγο τα αμυντικά δικαιώματα που απορρέουν από αυτήν ισχύουν erga omnes. Η συνάθροιση προστατεύεται τόσο όταν απειλείται από την κρατική εξουσία όσο και από πράξεις ιδιωτών.

Διαπροσωπική ενέργεια

Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι ανήκει στα «επιδικτικά διαπροσωπικής ενέργειας» θεμελιώδη δικαιώματα¹⁹. Η ελευθερία της συνάθροισης είναι δυνατόν να παρεμποδιστεί και από τα άτομα ή από τις επιμέρους κοινωνικές δυνάμεις. Για παράδειγμα μπορεί η ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος να βρει εμπόδιο στον πατέρα ή τον εργοδότη.

Έναντι βεβαίως των ιδιωτών η ελευθερία συναθροίσεως έχει μόνο αμυντική διάσταση, όχι προστατευτική ή διασφαλιστική. Ο ιδιώτης δηλαδή έχει υποχρέωση να μην προβαίνει ο ίδιος σε ενέργειες παρακωλητικές του δικαιώματος και όχι να ενεργεί ώστε να

---

¹⁹ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Σύνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Σύνταγματικού Δικαίου III, 2004, σελ. 250.

προσπεύσει την ελευθερή άσκηση του δικαιώματος από ενέργειες τρίτων²⁰.

Την ίδια υποχρέωση να απέχουν από απαγορευτικές ενέργειες έχουν και οι ενώσεις προσώπων ως προς τα μέλη των. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι ελεύθερες ούτε να απαγορεύουν αλλά ούτε και να επιβάλλουν την συμμετοχή σε μια συνάθροιση²¹.

Κατά του κράτους κατεύθυνση

Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι προστατεύει τα άτομα κυρίως από τις κρατικές επεμβάσεις και απειλές. Οπωσδήποτε σε σχέση με τα γεγονότα τους παρελθόντος οι προερχόμενοι από την κρατική εξουσία κίνδυνοι έχουν μειωθεί σημαντικά λόγω της επικράτησης της δημοκρατίας. Έτσι γίνεται αντιληπτός ο έντονος πολιτικός χαρακτήρας του δικαιώματος αυτού και η αναγκαία ύπαρξη δημοκρατικού πολιτεύματος για να είναι δυνατή η άσκησή του²².

2. Προστατευτικό περιεχόμενο

Η προστατευτική διάσταση του δικαιώματος συναθροίσεως έχει δυο σκέλη: το προστατευτικό δικαίωμα και την προστατευτική υποχρέωση. Το πρώτο αφορά την αξίωση που έχει ο πολίτης για παροχή από το κράτος βοήθειας για την απόκρουση επιθετικής ενέργειας εις βάρος της συνάθροισης. Τονίζεται ότι το προστατευτικό δικαίωμα στρέφεται μόνο κατά του κράτους. Αντίστοιχα λοιπόν γεννάται και η προστατευτική υποχρέωση του κράτους έναντι κάθε

---

²⁰ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 2004, σελ. 250.

²¹ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 2004, σελ. 250.

²² Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα , Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 2004, σελ. 250.

μορφής καταστρατήγησης του δικαιώματος του άρθρου 11 του Συντάγματος. Το κράτος λοιπόν οφείλει να εξασφαλίζει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος χρησιμοποιώντας λ.χ. την παρουσία της αστυνομίας στις ανοικτές δημόσιες συναθροίσεις με τέτοιο τρόπο ώστε όχι μόνο να μην εμποδίζει την διεξαγωγή της συνάθροισης αλλά και να αποτρέπει την παρακώλησή της από τρίτα άτομα.

3. Διασφαλιστικό περιεχόμενο

Ως προς την διασφαλιστική διάσταση του δικαιώματος σημασία έχει ο διεκδικητικός χαρακτήρας των συναθροίσεων. Το διεκδικητικό περιεχόμενο της συνάθροισης δεν στρέφεται στην ικανοποίηση του ίδιου του δικαιώματος αλλά στη πραγμάτωση άλλων δικαιωμάτων. Οι συναθροίσεις πολλές φορές αποτελούν μέσο διεκδίκησης για την ικανοποίηση άλλων αιτημάτων²³.

III. Άσκηση

Η άσκηση του δικαιώματος της συνάθροισης υπόκειται στις γενικές οριοθετήσεις άσκησης, τη ρήτρα της συνταγματικής νομιμότητας, τη ρήτρα της κοινωνικότητας και τη ρήτρα της χρηστότητας.

α. Η ρήτρα της συνταγματικής νομιμότητας

Η διεξαγωγή μιας συνάθροισης για να προστατεύεται συνταγματικά πρέπει να γίνεται και σύμφωνα με το Σύνταγμα και

---

²³ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 2004, σελ. 250, & 497.

τους νόμους. Το γεγονός ότι καθιερώνεται συνταγματικά η αρχή των ελεύθερων συναθροίσεων δεν σημαίνει ότι παρέχεται και εξουσία παραβίασης των συνταγματικών διατάξεων.

β. Η ρήτρα της κοινωνικότητας

Επίσης η άσκηση του δικαιώματος συναθροίσεως δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων, όπως κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα και εξειδικεύονται μέσω της κοινής νομοθεσίας.

γ. Η ρήτρα της χρηστότητας

Τα χρηστά ήθη ως γενική ρήτρα εφαρμόζονται και στο δικαίωμα των συναθροίσεων. Η άσκηση του δικαιώματος αυτού οριοθετείται από τα χρηστά ήθη και απαγορεύεται να τα παρακάμπτει. Επίσης δεν είναι ανεκτή η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος, δηλαδή όταν ασκείται μεν νομότυπα πλην όμως υπερβολικά.

Γ. ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

I. Ειδικές σχέσεις

Επιθετική συγκέντρωση είναι η μη προστατευόμενη από το Σύνταγμα συγκέντρωση στην οποία εκδηλώνεται η απειλή τέλεσης βιαιοπραγιών²⁴. Επιθετική είναι η μη ήσυχη ή ακόμη και ένοπλη συγκέντρωση. Το Σύνταγμα όμως προστατεύει μόνο τις ήσυχες και άοπλες συγκεντρώσεις. Ως εκ τούτου μια συγκέντρωση στην οποία εκδηλώνονται ή υπάρχει κίνδυνος εκδήλωση επεισοδίων δεν είναι δυνατόν να επιδοκιμάζεται από τις συνταγματικές διατάξεις.

Διαδικασία διάλυσης παράνομων συναθροίσεων: Οι αρμόδιες αρχές μπορούν να διαλύσουν μια συνάθροιση όταν αντίκειται στους νόμους ή όταν υπάρχει απειλή κινδύνου. Ποτέ όμως δεν επιτρέπεται να διαλυθεί μια συγκέντρωση επειδή οι διοργανωτές της δεν απελάμβαναν το δικαίωμα συναθροίσεως ή επειδή δεν γνωστοποίησαν εγκαίρως τη σχεδιαζόμενη συνάθροιση²⁵.

Κατάσταση πολιορκίας: Η ελευθερία συναθροίσεως μπορεί σύμφωνα με το άρθρο 48 του Συντάγματος και το νόμο 566/1977 «περί κατάστασης πολιορκίας» να ανασταλεί.

II. Εφαρμογές

---

²⁴ Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 2004, σελ. 255, & 511.

²⁵ Π.Δ. Δαλτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β, 2005/σελ. 846.

Την Τετάρτη 23 Φεβρουαρίου οργανώνεται πανελλαδικό συλλαλητήριο στο κέντρο της Αθήνας για τα κατώτατα όρια των μισθών. Η συνδικαλιστική οργάνωση Σ που λειτουργεί στην επιχείρηση Ε ανακοινώνει επίσημα ότι θα συμμετέχει στην διαδήλωση ενώ την ίδια στιγμή η διοίκηση της επιχείρησης απειλεί ότι όποιος συμμετάσχει στην συνάθροιση την επόμενη μέρα θα βρει έτοιμη την απόλυσή του.

Είναι αντισυνταγματική η απαγόρευση εκ μέρους της διοίκησης προς κάθε εργαζόμενο στην επιχείρηση να συμμετέχει στην πορεία;

Λύση²⁶

Πρώτο στάδιο: Πρέπει αρχικά να ερευνηθεί αν η επιβάρυνση που δέχονται εργαζόμενοι με το να τους απαγορευθεί να πάνε στην διαδήλωση είναι απλή επίδραση ή περιορισμός.

(α) *παρεμποδιζόμενη δράση*

Παρεμποδιζόμενη δράση μέσω της απαγόρευσης της διοίκησης είναι η συμμετοχή στην πορεία.

(β) *περιεχόμενο δικαιώματος*

Έπειτα εξεταστέα είναι η υπαγωγή της παρεμποδιζόμενης δράσης στο περιεχόμενο του δικαιώματος, δηλαδή αφενός στο εννοιολογικό περιεχόμενο του προστατευόμενου αγαθού και αφετέρου στο περιεχόμενο της οριζόμενης από το Σύνταγμα περιοχής άσκησης.

i. Προστατευόμενο αγαθό: προστατευόμενο με το παρεμποδιζόμενο δικαίωμα αγαθό είναι η ελευθερία του συνέρχεσθαι. Το Σύνταγμα επιτρέπει σε όλους να συμμετέχουν ή να απέχουν κατά βούληση σε συναθροίσεις. Η παρεμποδιζόμενη δράση(απαγόρευση συμμετοχής) εμπίπτει στο περιεχόμενο του

---

²⁶ Η λύση ακολουθεί τη Μέθοδο του Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλου όπως αναπτύσσεται στο βιβλίο του Πρακτικά Θέματα Συνταγματικού Δικαίου II, Ατομικά Δικαιώματα.

προστατευόμενου αγαθού. Δεν τίθεται επομένως θέμα ως προς τον εννοιολογικό προσδιορισμό του προστατευόμενου αγαθού. Εξεταστέα περαιτέρω η άσκηση του δικαιώματος.

ii. Άσκηση: σύμφωνα με το ιστορικό δεν προκύπτει ζήτημα υπέρβασης των ορίων άσκησης του παρεμποδιζόμενου δικαιώματος.

(γ) Υπαγωγή

Η τελική υπαγωγή της παρεμποδιζόμενης δράσης στο περιεχόμενο του δικαιώματος είναι θετική. Η συμμετοχή στις συναθροίσεις είναι η απόλυτη εκδήλωση του δικαιώματος του άρθρου 11 και η άσκησή της από τους εργαζομένους είναι καθόλα νόμιμη. Κατά συνέπεια η παρεμπόδιση με την απαγόρευση από τη διοίκηση συνιστά περιορισμό κι όχι απλή επίδραση. Στη συνέχεια θα εξεταστεί αν ο περιορισμός είναι νόμιμος ή παράνομος (προσβολή).

Δεύτερο στάδιο: Το παρεμποδιζόμενο δικαίωμα ασκείται όχι στο πλαίσιο της γενικής κυριαρχικής σχέσης όπου δεν είναι επιτρεπτοί οι περιορισμοί, αλλά εντός μερικότερου θεσμού, του θεσμού της εργασιακής σχέσης. Την επιχείρηση που ασκεί τον περιορισμό και τους εργαζομένους που παρεμποδίζονται ως προς τη δράση τους συνδέει μια σχέση συμβάσεως εργασίας. Ο περιορισμός του δικαιώματος που υφίστανται οι εργαζόμενοι να επιβάλλεται από το δίκαιο ή να απαγορεύεται.

Καταρχήν εξετάζουμε αν υπάρχουν στο δίκαιο ρητοί περιορισμοί του δικαιώματος της συναθροίσεως και όπως προκύπτει δεν υπάρχουν περιορισμοί του δικαιώματος αυτού στο πλαίσιο της εργασιακής σχέσης.

Περαιτέρω πρέπει να διερευνηθεί η ύπαρξη μη ρητών περιορισμών που αναγκαία προκύπτουν από τη συστηματική ερμηνεία κατά τη συνεφαρμογή των διατάξεων του συντάγματος. Ερευνητέο επομένως είναι αν υπάρχει κοινό αντικειμενικό στοιχείο μεταξύ του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και της εργασιακής σχέσης. Το αντικειμενικό στοιχείο της συμμετοχής σε συνάθροιση

δεν εμπίπτει στο περιεχόμενο της εργασιακής σχέσης, ούτε ακόμα όταν αντικείμενο της συναθροίσεως είναι ζήτημα εργασιακό και πολιτικό. Επομένως δεν υπάρχει καμία αιτιώδης συνάφεια μεταξύ του δικαιώματος των εργαζομένων να συμμετάσχουν στην διαδήλωση και των δικαιώματων που απορρέουν από τις εργασιακές τους σχέσεις για απασχόληση. Ο περιορισμός ενός δικαιώματος σε μια ειδική σχέση είναι επιτρεπτός μόνο όταν υπάρχει κοινό αντικειμενικό στοιχείο και πάντοτε ως προς το στοιχείο αυτό. Επομένως η απαγόρευση της συμμετοχής στο συλλαλητήριο είναι αναιτιώδης περιορισμός και γι'αυτό παράνομος(προσβολή δικαιώματος)²⁷.

III. Νομολογία

1)ΑΠ 782/1979. ΠοινΧρ ΚΘ΄ (29) 883 επ. Προεδρεύων ο αντιπρόεδρος Π.Πετρόχειλος Εισηγητής ο αρεοπαγίτης Ι. Κουσουλός Δικηγόρος Α. Σακελλαρόπουλος, Ε. Γιαννόπουλος

«Συγκέντρωση έξω από το Πανεπιστήμιο Πατρών»

Το τριμελές Εφετείο Πατρών δέχθηκε πως η συγκέντρωση, η οποία έγινε την 20 Μαρτίου 1978 έξω απ'το κτίριο του Παραρτήματος Πατρών (στην οδό Κορίνθου 225), ήταν παράνομη, διότι είχε απαγορευθεί από την αστυνομία. Η απαγόρευση όμως αυτή της Αστυνομικής Αρχής Πατρών, αν και ήταν αιτιολογημένη και περιείχε όλα τα στοιχεία που προβλέπονται στο ΝΔ 794/1971, δεν περιείχε τους λόγους που η συγκέντρωση αυτή δημιουργεί επικείμενο κίνδυνο. Έτσι, η απόφαση ήταν παράνομη κι επομένως η συμμετοχή των αναιρεσειόντων στη συγκέντρωση αυτή και η αντίστασή τους στην διάλυση της συγκέντρωσης ήταν νόμιμη.

---

²⁷ «... δεν είναι δυνατή η απόλυση εργαζομένου επειδή πήρε μέρος σε συγκεκριμένη συναθροιση ούτε επίσης ο εξαναγκασμός του να συμμετάσχει σε συναθροιση υποδεικνυόμενη από τον εργοδότη» Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III /σελ. 250.

Ωστόσο, καθώς καταδικάστηκαν αυτοί που προέβησαν σε ύβρεις εναντίον των αστυνομικών οργάνων.

**2)Αριθμ. 13005/1976 (Μονομελής), Ποιν Χρ. ΚΣΤ' (26), 259 (260)
Δικαστής: Γεώργιος Μπέλλος, Πλημ/δίκης**

«Συγκέντρωση αστέγων Περάματος»

Οι κατηγορούμενοι συμμετείχαν σε μια συνάθροιση 150 περίπου προσώπων, κατόπιν προηγούμενης γνωστοποιήσεως με έντυπα προκηρύξεων, μεταξύ οδών Αγ. Κων/νου και Πειραιώς. Είχαν σκοπό να μεταβούν πεζώς στο μέγαρο της Βουλής για την προάσπιση των αιτημάτων των αστέγων πολιτών της περιοχής του Περάματος. Μετά την πάροδο όμως λίγης ώρας κατέφθασε στον χώρο της συναθροίσεως αστυνομική δύναμη και ο Αστυνομικός Διευθυντής δήλωσε πως η συνάθροιση αυτή απαγορεύεται και τους κάλεσε όλους να την διαλύσουν, χωρίς να γνωστοποιήσει όμως σ'αυτούς αιτιολογημένη απόφαση και με την απουσία οποιουδήποτε εκπροσώπου της Διοικητικής και Δικαστικής Αρχής. Εν συνεχεία, οι κατηγορούμενοι αρνήθηκαν να απομακρυνθούν απ'τον τόπο της συναθροίσεως και ο αστυνομικός διέταξε την σύλληψη και προσαγωγή αυτών στον Εισαγγελέα για την παράβαση του άρθρου 171 παρ. 2 Π.Κ. Σύμφωνα μ'όλα αυτά τα προαναφερθέντα, οι κατηγορούμενοι συμμετείχαν σε δημόσια συνάθροιση στην ύπαιθρο, που δεν απαγορεύτηκε νόμιμα εκ των προτέρων και συνεπώς η μη συμμόρφωσή τους με την μη νόμιμη πρόσκληση της αστυνομικής αρχής δεν στοιχειοθετεί το διωκόμενο έγκλημα του Π.Κ 171.

3)ΣτΕ 207/67

«Υπόθεση φοιτητικού συλλόγου Πλάτων»

Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 124 § 1 και 127 § 1

ν.5343/1932 και του συνόλου της πανεπιστημιακής νομοθεσίας, συνάγεται ότι απαιτείται άδεια απ'τον πρύτανη για κάθε διοργάνωση συγκεντρώσεως φοιτητών σε κλειστό χώρο. Αποτελεί δε πειθαρχικό παράπτωμα η παρά την άδεια του πρυτάνεως οργάνωση ή συμμετοχή φοιτητών. Οι διατάξεις αυτές αντίκεινται στο άρθρο ΙΙ του Συντάγματος, που εξασφαλίζει για όλους τους Έλληνες την χωρίς κανένα κώλυμα δυνατότητα συναθροίσεως σε κλειστό χώρο εκτός του Πανεπιστημίου.

4)ΣΤΕ 696/1955, ΝοΒ 3, 694

«Υπόθεση επέμβασης της αστυνομίας σε ιδιωτική συνάθροιση»

Κατασταλτικός έλεγχος, με παρέμβαση αρχής, είναι επιτρεπτός μόνο σε δημόσιες συναθροίσεις, ώστε να λάβει αυτή τα κατάλληλα μέτρα για την τήρηση της τάξεως. Γι'αυτό δε θεωρείται ως αντισυνταγματική η αξίωση της αρχής να ανακοινώνεται απλώς σ'αυτήν από πριν η συνάθροιση που διεξάγεται σε κλειστό χώρο. Είναι όμως αντισυνταγματική η επιβολή προαναγγελίας στις ιδιωτικές συναθροίσεις.

5)Τριμ.Πλημ.Καβάλας 169/1964, Ποιν.Χρ.ΙΔ' (14) 449.Δικασταί: Μιχ.Καλεύρας Πρόεδρος: Στεργ. Κανάκης και Ευάγγελος Δασκαλάκης

«Υπόθεση διατάραξης θρησκευτικής συνάθροισης από υβριστικές πράξεις σε τόπο λατρείας»

Στις 6 Μαΐου 1964 οι κατηγορούμενοι Γ.Μ και Α.Κ., αφού κατανάλωσαν αρκετή ποσότητα ποτού στο σπίτι του δευτέρου, στο χωριό Πρίνος, πήγαν σ'ένα εξωκλήσι του Αγίου Χαραλάμπους. Εκεί προξένησαν με μαχαίρι φθορές σε εικόνες. Οι δυο κατηγορούμενοι θα τιμωρηθούν για αληθινή κατ'ιδέαν συρροή με παράβαση του

άρθρου 200 ΠΚ για τη διατάραξη των θρησκευτικών συναθροίσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 200 ΠΚ. τιμωρείται όποιος διέπραξε υβριστικές πράξεις και ανάρμοστες μέσα σ' εκκλησία ή σε τόπο όπου γίνεται θρησκευτική συνάθροιση. Το άρθρο αυτό εφαρμόζεται ανεξάρτητα αν η πράξη τελείται ή όχι κατά τη διάρκεια θρησκευτικής συναθροίσεως.

6)ΑΠ 504/80, Ποιν.Χρ.Α' (30) 672. Προεδρεύων ο αντιπρόεδρος Κ.Αναστόπουλος Εισηγητής ο αρεοπαγίτης Χ.Καλυβοδιάκος Δικηγόρος Ι.Μαυρομμάτης

«Συμμετοχή στα Άνω Αλώνια Προκοπίου Εύβοιας»

Στα Άνω Αλώνια Προκοπίου Εύβοιας, στις 30-3-1978 συμμετείχε η αναιρεσείουσα σε δημόσια συνάθροιση στην ύπαιθρο, που είχε απαγορευθεί νομίμως από την αρμόδια αρχή. Η συμμετοχή σε απαγορευμένη δημόσια συνάθροιση κατ'άρθρο 171 § 1 ΠΚ. και η μη απομάκρυνση απ'τη συνάθροιση κατά την § 2 του ιδίου άρθρου συνιστούν δυο διαφορετικά διακεκριμένα εγκλήματα. Αναιρείται η προσβαλλόμενη καταδικαστική απόφαση, λόγω παραβιάσεως του άρθρου 171 § 2 Π.Κ., δεδομένου ότι η ποινική δίωξη είχε ασκηθεί λόγω παραβάσεως του άρθρου 171 § 1 ΠΚ.

Επίσης :

- 372/1966 Πλημ. Θηβών, ΠοινΧρ 1966, σελ.573 «Συγκέντρωση αγροτών περιοχής Θηβών»
- 957/1993 ΑΠ, ΠοινΧρ 1993, σελ.699 «Συγκέντρωση αναρχικών»
- 1300/1975 Εφ Θεσσαλονίκης, ΠοινΧρ 1976, σελ. 769 «Συγκέντρωση ειρηνιστών Θεσσαλονίκης»

- 534/1966 ΑΠ, ΠοινΧρ 1967, σελ.171 «Υπόθεση αντιφασιστικής διαδήλωσης στη Λάρισα»
- 342/1966 ΑΠ, ΠοινΧρ 1966 , σελ.603 «Συμπλοκή πλήθους με την Αστυνομία στην Αθήνα»
- 935/1981 ΑΠ, ΠοινΧρ 1982, σελ. 179 «Κατάληψη της οδού Πατησίων»
- 11/1978 Πλημ. Σπάρτης, ΠοινΧρ 1978, σελ. 261 «Συγκέντρωση φιλοβασιλικών στο Μυστρά»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, 2005, εκδ. Σάκκουλα, τ. Β΄
- Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου III, 2004
- Καράκωστας Βελισσάριος Κ., Για το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, ΔΙΚΗ 24, 1993
- Μπακόπουλος Γ.Α., Το δικαίωμα του συνέρχεσθαι στο ελληνικό, γαλλικό και αγγλικό δημόσιο δίκαιο, 1995, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα
- Παραράς Πετ. Ι., Σύνταγμα 1975 – Κορυφή I. άρθρα 1-50, 1982, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα
- Πιτσογιάννης Παν. Ι., Συναθροίσεις – Συγκεντρώσεις, 1987, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα
- Σβώλος Α.Ι., Νομικά μελέται, τ.α., 1957, Αθήναι: Ζαχαροπούλου
- Σγουρίτσας Χ., Συνταγματικό δίκαιο, τόμος β΄, τεύχος β΄, συνεργασία Γεωργόπουλου Κ., 1966
- Χρυσόγονος Κ.Χ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, Αθήνα – Κομοτηνή, εκδ. Σάκκουλα

